

ԻՇԽԱՆԱՅ ԿՂԶԻՔ /

(Տես Հտ. ԾԲ. յ'էջ 506)

ԱՍԻԼԱՍԻ և Կոմնենոսի բանակ-
ներն իրարու զարնուեցան
խոր գիշերուան մէջ, վարդար
գետին վերայ, որ է Թրակիոյ
Նախկին Աքսիոս գետն, Սելանի-
կի մօտ. երկու հրամանատարք ալ
պատերազմին մէջ մտան, վասիլաս
բողորովին յաղթուած, Սելանիկի միջ-
նաբերդն ապաւինեցաւ, և բռնադա-
տեցաւ անձնատուր ըլլալ. բռնեցին
զինքն և աշուրները փորեցին, Ալեքսիսն
պատիւներով ճոխացած, սեբաստոս
ալ անուանեցաւ: Այս տիտղոսն մինչև
այն ժամանակ թագաւորող ընտանեաց
անձանց միայն կը տրուէր: Բարե-
յալող զօրապետն, որ ճամբրիտ պաշտ-
պանն էր գահուն, յաղթող երկու
մեծամեծ բանակաց, որոց կայսրու-
թեան երկու գլխաւոր զօրապետք կը
հրամայէին, յաղթական մուտք մ'ը-
րաւ յԱստուծոյ պահպանեալ քաղա-
քին մէջ:

Այս միջոցիս, Իսահակ, Կոմնե-
նեանց երկրորդն, Անտիոքիոյ հրա-
մանատարութենէն դարձեր, Կ. Պո-
լիս եկեր էր: Բոտանիստ մեծ պատ-
ւով ընդունեցաւ զինքն, ընդարձակ կա-
լուածներ շնորհեց, և եղբօրը պէս, սե-
բաստոս պատուանունն անոր ալ տուաւ:
Մեծ պալատան մէջ բնակեցաւ, կայ-
սեր ներքին խորհրդականն եղաւ, և
խիստ կարևոր անձ մը դարձաւ: Եր-
կու ձեռքաբք կայսրութիւնը իրենց
փառքովն լեցուցին: Յարմար ժամա-
նակն հասած կ'երեւէր, մայրաքաղքին
և գաւառաց ժողովուրդն, վերջի տա-

րիներուն մէջ յաջորդաբար նոր թիկ-
նածուներուն անվերջանալի խռովու-
թիւններէն ձանձարացած, կը հեծէր,
ընկճեալ՝ զօջաքաղ և կծծի պաշտօնա-
կալաց բռնութեան տակ, որք իբր
վիթխարի պողիպոտներ կայսրու-
թիւնը կ'սպառէին, և այնչափ վաղ-
անցուկ կայսերաց ժամանակ ալ՝ ան-
փոփոխ մնացած էին: Ամեն կողմէ
թագաւորական ցեղ մը կ'ուզէին, նը-
շանաւոր ընտանիք մը, միաբան և
զօրաւոր, որ կարող ըլլայ կողմնակցու-
թիւններն ջնջել, և ուժով կառավա-
րութիւն մը հաստատել աղետակմանց
վերայ յենեալ, զորս վերջապէս սկսան
նախամեծար սեպել, քան ցած և
բռնաւոր սակաւապետական: պաշ-
տօնակալաց և դիւանի պաշտօնէից կա-
ռավարութիւնը: Ամենուն հաւանու-
թիւնը Կոմնենեանց վերայ էր, ա-
ստեցմէ աւելի ծանուցեալ ընտանիք
չկար, ասոնք միայն յարմար և կա-
րող կ'երեւէին կայսրութեան վերա-
նորոգութեան գործն գլուխ հանելու:
Անեա Դալասսենի սիրտն սկսաւ բա-
բախել, քիչ մ'ալ նեղութիւն և տագ-
նապ, և ահա պառաւեալ պատրիկու-
հին պիտի կարենար տեսնել իւր որդ-
ւոցն անմահ փառքը:

Արեւմտից մեծ ծառայն անուանեալ
Ալեքսիս Կոմնենոս՝ կայսեր անմիջա-
կան մօտաւոր անձանց ատելութեան
առարկայ մ'էր: Նիկեփորայ կաս-
կածելի եղած էր, սպառնացան զինքն

աքսորելու, մինչև անոր աչուքները փորել կը մտածուէր, վերջապէս հեռաւոր տեղուանք նոր յարձակմունք մը յանձնուեցաւ Ալեքսիսի, յուսալով որ հոն կ'սպաննուի: Միայն Մաւրիամ կայսրուհին անոր հաւատարիմ մնացեր էր, և անոր դէմ ծածուկ լարուած որոգայթներն կ'իմացընէր իրեն:

Մէկ կողմանէ ալ յուսահատական միակերպութեամբ ապստամբութիւնը զիրար կը յաջորդէին: Երկու տարի չէր եղած որ Նիկեփոր Բոտանիատ զՄիքայէլ աթոռէն վար առեր էր, և արդէն Բրիէն, Վասիլաս, Կոստան, գին Դուքաս ետեւէ եղած էին զինքն ալ վռնտելու: Հիմակ ալ կարգը Նիկեփոր Մելիսացւոյն եկեր էր, որ ամենէն ահաւորագոյնն էր: Ասոր վերայ շատ հոգ կը տանէին Կոմնենեանք, վասն զի իրենց մօտ ազգական էր, և իրենց Եւգրասիա քրոջ այրն. երկայն ժամանակ Քիոս կղզւոյն մէջ իր ընդարձակ կայուածոց մէջ կ'ապրէր, և անկէ յարարերութիւն մը կապած էր Կարիոյ (Փոքր Ասիոյ) եզերաց տիրող թուրք էմիրներու հետ, անոնց քանի մը քաղաք տուեր էր, և ինքզինք Բասիլեա կ'անուանէր: Այս նոր գործակցաց օգնութեամբն՝ գրեթէ ամբողջ Փոքր Ասիոյ տիրած էր, Փոխւզիոյ, Գաղատիոյ, և մինչև Նիկիոյ մօտեցեր էր: Վտանգն մեծ էր. Նիկեփոր շատ ծերացեր էր, և չէր կրնար անձամբ անոր դէմ երթալ, և կը զղշար որ քովէն հեռացուցեր էր զԱլեքսիս Կոմնենոս, թիկնածուաց պաշտօնական հարուածն. իտ կանչեց, և հրամայեց անոր որ Քաղկեդոն անցնի, և կայսերական բանակին հրամանատարութիւնն ձեռքն առնու: Բայց Ալեքսիսի համբերութիւնը հատեր էր: Համիզկալ ըլլալով՝ որ պըգտիկ ձախորդութիւն մը պատահելու ըլլայ, պիտի ամբաստանեն զինքն, իբր իւր քեռանն խորհրդակից, մերժեց

առաջարկն պատերազմին գործոց զլուխ կենալու: Մելիսացին ալ անվախ՝ Մնատողուի իշխանութիւնը թուրք իշխեցողաց հետ մէջերին բաժնեցին:

Իսկ պալատան մէջ Կոմնենեանց դէմ ծածուկ լարուած որոգայթներն երթալով շատցան. Երկայն ժամանակէ ի վեր, ինչպէս տեսանք, Կոմնենեանց կողմնակից էր Մաւրիամ կայսրուհին, իսահակայ խնամի ըլլալով: Այս իշխանուհիս հանդիսապէս որդեգրեր ալ էր զԱլեքսիս, յուսալով այդ միջոցաւ զօրաւոր պաշտպանութիւն մը գտնիլ՝ իր միակ որդւոյն, զոր իր առջի ամուսինէն՝ Միքայէլէն ունեցեր էր: Միւս կողմանէ, Նիկեփոր Բոտանիատ, հակառակ կողմնակցութենէ գրգռեալ, կը մտածէր իրեն յաջորդ ընտրել, իւր քեռորդին Սենադոնէս: 1081 տարւոյն սկիզբն էր. կայսրուհին գաղտնի դաշնակցութեամբ Կոմնենեանց հետ կապուած ըլլալով, փետրուարի մէջ իմացուց իրենց, որ անդառնալի որոշուած էր իրենց կորուստը, և յաջորդ օրն դարանի մը մէջ պիտի ձգէին զիրենք և սպաննէին: Մէկէն որոշեցին մայրաքաղաքէն ելնել իրենց կողմնակցաց հետ, և Թրակիոյ Չուրուլոն (Չորուլ) քաղաքն ժողուիլ:

Բուն բարեկենդանի կիրակի գիշերն, որ այն տարին փետրուարի 15ին կ'իյնար, փախստականք ծածուկ դուրս ելան Բլաքբունեայց դռնէն, որ Սուկեղլուրին վերայ Բլազանդիոյ ծայրն էր, երկաթապատ փայտեայ ծանր դռններն նորէն գոցեցին և բանալիները կտորեցին, և հոն մօտ կայսերական ախոռներէն իրենց պէտք եղած ձիերն առին, և միւս մնացած ձիերուն ծընկուքները կտորտեցին: Իսահակայ և Ալեքսիսի երկու եղբարց հետ՝ փախան

1. Էլվան Սերայ քափուտի մօտ. հիմակ քոցուած է:

նաև Բակուրան հայազգին, Հումբեր-
տոպուլուս հուշակաւոր բաղդախնդիրն,
Ռորբերդ Կիւքարի քեռորդին, և
Գէորդ Պալէոլոկ կայսերական գլխա-
ւորաց ամենէն տւելի ժողովրդեան հա-
ճելի անձն: Շատ խուճապով ըլլալով
իրենց փախուստն, չկրցան հետեւնին
կանայքն ալ տանել: Աննա Դալասս-
սէն, իւր աղջիկներն, հարսներն և միւս
դաւաճանաց կանայքն փախան, ան-
բռնաբարելի Սուրբ Սովիա եկեղեցին
ապաւինեցան, և մինչև որ Նիկեփոր
հանդիսապէս չխոստացաւ, թէ անոնց
կենաց չդպիր, եկեղեցիէն դուրս չե-
լան: Կարգէ դուրս բան մը եղաւ որ
իւր խոստովնքը պահեց, բաւական սե-
պելով փակել իշխանն հիները Պետրիո-
նի կամ Պետրայի սուրբ Յովհաննու
կարապետի վանքն, որ մօտ էր այն
դռան, որ կեցած է մինչև հիմայ, և
Բետրի Քափուսու կ'ըսուէ: Գոտինոս
պատմիչն կ'ըսէ, թէ կայսեր ամուս-
նութիւն ունէին, տարին երկու ան-
գամ, մեծ հանդիսիւ այն վանքն եր-
թալու, նախ՝ Յովհաննու կարապետի
ծննդեան, երկրորդ՝ Գլխատման օրն:
Հուշակաւորն Աննա Կոմնենոս, 'ի յի-
շատակ իւր մամուն նոյն վանքն բան-
տարգուելուն, այդ եկեղեցւոյն ընծա-
յած էր սուրբ կարապետի Աջը, ու-
կեզօծ մասնատուփի մէջ ամփոփեալ, ու
բուն խուփին վերայ իր շարագրած մե-
ծավոր ռոտանաւոր մը փորագրել
տուած էր: Կոստանդնուպոլսոյ առմա-
նէն վերջը Մեհմետ Բ. այս վանքն
շնորհեց իրեն անուանի խորհրդական
և քեռայր Միխայիլու Մահմուտ փա-
շա մեծ եպարքոսին, 'ի պատիւ ասոր
մօրն, որ քրիստոնեայ էր, Հիմա հետքն
ալ մնացած չէ այս անուանի շէնքին:
Երկրորդ անգամն էր որ Աննա
Դալասսէն վանքի մը մէջ կը փակուէր:
այս անգամ պարագայք կատարեալ
եղերական կերպարանք մ'ունէին,
իր և իրեններուն կեանքն՝ յանդուգն
ձեռնարկի մը մասնուած էին: Ազա-

տութիւնն ալ շուտով հասաւ: Ամբողջ
ազնուականաց կողմն Բոստանիատի
խեղճ կառավարութենէն ձանձրացած՝
Ջուրուլոնի մէջ միացան, Յովհաննէս
Դուկասն ալ գնաց Կոմնենեանց հետ
միացաւ, ստակով և թուրք և Հուն-
գարացի վարձկան զինուորներով մէկ-
տեղ: Որոշեցին անմիջապէս մայրա-
քաղաքիս վերայ քալել. ճամբուն վե-
րայ բոլոր բնակիչք Ալեքսիսի դի-
մացը կ'ելնէին, իրեն ինքնակալ ա-
նունը տալով: Կոստանդնուպոլսէն քա-
նի մը ժամ հեռու Սքիցա (Շարբմ
Պուրդաղ) քաղաքը նորկայսրմը ընտրել
որոշեցին: Միակ օրինաւոր իրաւուն-
քը Միքայէլ Դուկաս Անկուշտին և
Մարիամ կայսրուհւոյն որդւոյն կ'իյ-
նար, բայց կտրիճ գլուխ մը ունենա-
լու և զօրաւոր կառավարութեան մը
փափաքն՝ որպէս զի յաջորդական ցեղ
մը կարենայ հաստատել, մէկգի դրին
այն իրաւունքն: Խառնակ անշահա-
սէր մտքը Ալեքսիսը առաջակեց, որ
իրմէ աւելի երիտասարդ և կտրիճ
էր. երկայն խօսեցաւ իր եղբօր պա-
տերազմական յաղթութեանց և Դու-
կասեանց հետ ունեցած խնամութեան
վրայ: Վերջապէս Ալեքսիսի ամեն ընդ-
դիմութեանց յաղթեց, և իսահակ իր
ձեռքովն հագուեցուց իր եղբօրը կայ-
սերական զգեստներն և իր վրանէն
դուրս հանեց, ու զօրաց միաբան ծա-
փահարութեան մէջ՝ ամբողջ բանակին
մէջ շրջան ըրաւ: Դուկասեանք, ազ-
գականներն, բարեկամներն, և զօրքն
բարեկեցին նոր կայսրը:

Գրեթէ նոյն ժամանակ լսուեցաւ
որ Նիկեփոր Մելիսացին՝ այս դէպ-
քերէն գրգռեալ, իր բանակովն և
թուրք զաշնակիցներովն մօտեցեր էր
մինչև Դամալիս: Հրուանդանն, մայ-
րաքաղաքին դիմացն, իր դեսպան-
ներն դաշնակցութիւն մը Ալեքսիսին

առաջարկեցին Բոտանիատի գէմ, և կայսրութեան մէջերնին բաժանուին: Խորամանկ կոմսենոս, որ գրեթէ քսան տարի վերջը խաչակրաց իշխանները պիտի խաբէր, ուշացուց իր պատասխանը: Կ'ուզէր առաջ կ. Պոլիս ձեռք ձգել. ինքն ալ եկաւ և մայրաքաղաքին դիմաց բանակը դրաւ Ռսկեղ-ջերի բարձրութեանց վերայ, Բոտանիատ, այս երկու հակառակորդաց դիմաց վճատեալ, մտածեց հրաժարականը տալ: Պահապան զօրքն թող կը պատարագմէին: Ալեքսիս ասոնց թուութենէն օգուտ քաղեց: Քարսիա կամ Գարսիոս՝ դուռը, որ ցամաքի կողման մեծ պարսպին գլխաւոր դռներէն մէկն էր, գերմանացի ջուկատի պաշտպանութեան յանձնուած էր, ասոնց հրամանատարն էր Հիւդեբերանդ: Նետի մը ծայրն կապած նամակ մը ասոր թուոց Ալեքսիս, մայիսի 31ին իրիկուան գէմ. կոմսենեանց բոլոր ուժն պարսպին նոյն տեղը մտնեցաւ, իրր թէ երկայն պաշարման մը համար պատնէշներ չի ներու մտք: Մուլթը կոխածին պէս՝ Գէորգ Պալէոլոկ Քարսիա դռն մտնեցաւ, Հիւդեբերանդ ալ բացաւ դուռը. հեղեղի պէս բոլոր զօրքն ներս յարձըրկեցաւ: Աւագ հինգչարթի առաւօտն էր, կոստանդնուպոլիս արթնցաւ որ քաղաքն առնուեր էր, և թէպէտ արիւն չթափուեցաւ, բայց սարսափելի աւարառութիւն եղաւ. նոյն իսկ եկեղեցեաց մէջ, անթիւ գանձեր կոմսենեանց վարձկան օտար զինուորաց ձեռքն անցան: Աւարելու անկարգութիւնն այն աստիճանի հասաւ, որ երկու շրջաւք ծլուց և ըսուած

հրապարակին վրայ գրեթէ միակ մտացած, անտարակոյս կը սպաննուէին, եթէ Բոտանիատ իր կողմնակցաց հետ վրանին յարձըկած ըլլար: Ողորմելին վարանեցաւ. պահ մը մտածեց Նիկեփոր Մելիսացին որդեգրել, և առաջարկեց՝ իրեն գահակից ընել զինքը: Բայց արդէն Գէորգ Պալէոլոկ Ռսկեղջեր և Նաւահանգստին տիրեր էր, և կը պատրաստուէր նաւատորմողաւ կայսր ճանչցնել տալ զԱլեքսիս: Նոյն միջոցին ճամբան հանդիպեցաւ կայսերական մեծ թիկնապահին, որ Բոտանիատի առաջարկը Մելիսացւոյն կը տանէր. բռնեց զանիկայ, և իր նաւուն մեծ կայմին կապել տուաւ:

Քանի մը ցոկանաւք կը պատրաստուէին ճամբայ ենել, և Նիկեփորաց երթալ՝ Պալէոլոկ զանոնք Ալեքսիսի կողմը շահեցաւ. շղթայի զարկաւ մեծ ծովաւանքն և իր գլխաւոր սպաններն, և հրամանատարութիւնն ինքն ձեռքն առաւ: Քիչ մնաց՝ որ նոյն իսկ իւր հայրն Նիկեփորոս Պալէոլոկ, որ Բոտանիատի կողմնակից էր, ամեն բան աւրեր, գրգռելով տարտամ կայսրը որ պէս զի վարեկաց գլուխն անցած, յարձակի իւր յաղթականաց վերայ, որը ցրուած՝ աւելի զբաղեալ էին աւարելու, կամ թէ իրենց յաղթութիւնը ապահովելու: Բայց Բոտանիատ այդ վերջին կտրճութիւնը չունեցաւ:

Իսկ կոմսենեանք ունեցած յաջողութեամբն ալ, ընտանեկան զգացումն իրենց սրտի մէջ չէին խողաժ՝ կ'ուզէին նախ Պետրիոն վաղել, և ապա հով տեղ մը դնել իրենց մայրը և իրենց քոյրերը: Թովհաննէս Դուկաս իրենց տկարութեանը վերայ խնտալով, յիշեցուց իրենց, որ կայսրութեան իրականապէս տէր չէին կրնար ըլլալ, մինչև որ կայսերական Պալատին չտիրէին: Մէկէն հոն վազեցին, ճամբան Նիկեփոր Պալէոլոկին հանդիպեցան որ նոր առաջարկութիւն

1. Էյրի գարու.

2. Հիմակուան Պէգեստէնին մօտ: Սուղան Պայագիտի մզկիթն նոյն Յուլից հրապարակին վրայ է: Այս հրապարակին վայ էր Մեծին Քէօղոսի պալատն:

ներ կը բերէր: Պատասխանեցին որ
Բոտանիատայ հրաժարիլ միայն կը
մնար: Պարապ տեղը Բորիլ Սլան
շուտ մը վարեններն և Գոմաններն
ժողովելով, կայսեր ներկայացուց, ու
րոնք կայսեր համար մահն աչք առեր
էին: Բոտանիատ, պատրիարքին խա-
ղաղական խրատուց մտիկ ընելով, որո-
շեց քաշուիլ: Լայն վերարկուի մը ներ-
քե ծածկելով իր կայսրական զգեստ-
ները՝ Սուրբ Սոփիայի եկեղեցին ա-
պաւինեցաւ: Բորիլ, զայրանալով ա-
նոր թուլութեան վերայ, ետեւէն
վազեց, և տեննելով անոր վերար-
կուին տակ՝ կայսրական զարդերն,
ամարդաբար քաշեց առաւ ձեռքէն,
երեսէն ի վեր պոռալով, որ թագա-
զուրկ կայսեր մը զարդերն չէին ա-
նոնք:

Մինչդեռ աննկարագրելի խառնա-
կութեան մէջ, Կոմնենեանց կողմաւ
կիցներն Պալատին մէջ զԱլեքսիս կայ-
սըր կը հրատարակէին, քանի մը անձ-

նանուէր բարեկամք տեննելով որ Բո-
տանիատ շատ մօտ էր խառնակու-
թեանց, Հըչակաշոր անուանեալ Ս.
Աստուաճաճնի եկեղեցին տարին, որ
է հիմակուան Սուլու-Մանասորըն 'ի
Սամաթիա¹: Հոն՝ խեղճն կրօնաւոր
եղաւ, և այնպիսի նուաստացուցիչ
անկմանէն վերջն շատ չապրեցաւ և
հոն թաղուեցաւ: Երեք տարի միայն
թագաւորեբ էր, 1078 մարտի 31էն
մինչև 1081 ապրիլ մէկ:

Խահակ Կոմնենոս, որ իր ցեղին
առաջինն եղաւ կայսերական թագը
կրող, երկու տարի միայն թագաւո-
րեց, և իբր թէ ճամբայ բացաւ իւր
տոհմին: Ալեքսիս եղաւ այն մեծ և
փառաւոր թագաւորական ցեղին ի-
րական գլուխն:

(Շարայարեի)

1. Այս եկեղեցին Ռոմանոս Ազուրոս շինած
էր. 1643էն Սուլթան Իպրահիմի հրամանաւ 'ի
Յունաց Հայոց անցաւ:

Ա. Զ. Դ.

Բագմավիպի (Պրակ ԺԲ. էջ 550) ծանօթութեամ մէջ վառերգակ Ամիրջանեանի համար լսուած
էր, թէ Ռուսիոյ տէրութեամ ծախքով Խոսկիոյ մէջ երգեցողութեամ արուեստը կատարելագործեց.
սակայմ յետոյ իմացամբ միշտը. որ ոչ թէ ռուսակ. տէրութեամ, այլ ազմիւ ազգայնոց Կոստանդին
Հիշարեանի, Սրամեանի, Լոյսյեանի և իւր աղա ըմկերմերու ձեռնտութեամբ ի գլուխ համեց այմ
գործը: Բ. Բեգլար Ամիրջանեամ Գեորգեամ մեմարամուր եղած չէ բմաւ, այլ Ներսիսեան վար-
ժարամի մէջ միայմ կատարած է իւր մախմական ուսմունքը, ուսկից դիտարդուութիւմ ունէր ամցմել
Գեորգեամ մեմարամը: